

Słowa kluczowe: *Krajowy Mechanizm Prewencji Tortur, Rzecznik Praw Obywatelskich, zakaz tortur*

Agata Żebrowska

Krajowy Mechanizm Prewencji Tortur jako instytucja stojąca na straży praw osób pozbawionych wolności

ABSTRAKT

Niniejszy artykuł ma na celu zwrócenie uwagi na działalność instytucji Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur (dalej: KMPT), której głównym celem jest eliminowanie ryzyka związanego z torturami bądź niehumanitarnym i poniżającym traktowaniem osób pozbawionych wolności. Powyższe jest w dużej mierze realizowane przez wizytacje KMPT przeprowadzane w miejscach pozbawienia wolności, które to mają charakter prewencyjny i są niezapowiedziane. Dzięki temu działalność KMPT odgrywa istotną rolę w kontekście ochrony praw osób pozbawionych wolności, w tym przede wszystkim zakazu tortur oraz niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania.

I. WPROWADZENIE

Wolność osobista człowieka jest fundamentalną wartością, jednak nie ma ona charakteru absolutnego, bowiem zgodnie z treścią art. 41 ust. 1 Konstytucji RP¹ na zasadach i w trybie określonym w ustawie może dojść do jej pozbawienia bądź ograniczenia. Pozbawienie wolności to „całkowite odebranie jednostce możliwości decydowania o swojej wolności osobistej i możliwości korzystania z niej albo w sposób krótkotrwały albo w sposób długotrwały”². Istotne jest to, że pozbawienie wolności w tym znaczeniu obejmuje „wszelkie inne formy odizolowania człowieka od otoczenia i społeczeństwa, nie zawsze mające bezpośredni związek z naruszeniem prawa czy postępowaniem sądowym”³. Ponadto, zgodnie z treścią art. 4 Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego

1 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2.04.1997 r. (Dz.U. nr 78 poz. 483).

2 M. Florczak-Wątor (w:) *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2023, art. 41.

3 W. Brzozowski, A. Krzywoń, M. Wiącek, *Prawa człowieka*, Warszawa 2021, s. 152.

lub poniżającego traktowania albo karania⁴ „pozbawienie wolności oznacza jakąkolwiek formę zatrzymania lub uwięzienia bądź umieszczenia osoby w publicznym lub prywatnym miejscu odosobnienia, którego osobie tej nie wolno z własnej woli opuszczać, na mocy polecenia jakiejkolwiek władzy sądowej, administracyjnej lub innej”. Ochrona praw osób pozbawionych wolności jest przedmiotem wielu aktów prawnych, a w związku z tym należy pamiętać, iż dotyczy to m.in. zasady poszanowania godności ludzkiej oraz zakazu tortur, nieludzkiego czy też poniżającego traktowania. Jedną z głównych gwarancji praw osób pozbawionych wolności są wizytacje jednostek penitencjarnych przez niezależne, zewnętrzne organy, bowiem to właśnie one pozwalają na weryfikację respektowania podstawowych norm traktowania osób pozbawionych wolności⁵, a takim organem jest Krajowy Mechanizm Prewencji Tortur. Pomimo tego, iż jest to niezwykle istotny instrument ochrony praw osób pozbawionych wolności, to jego istnienie i rola jest nadal często niedoceniana i niezauważana przez społeczeństwo. Z tego też względu w niniejszym artykule zostanie przedstawiona geneza powstania KMPT, jego zadania oraz bieżąca działalność poparta przykładami z raportów publikowanych przez KMPT. Jednakże aby osiągnąć ten cel, zasadne jest w pierwszej kolejności przedstawienie podstawowych praw osób pozbawionych wolności na gruncie przepisów prawa krajowego, ale także prawa europejskiego oraz międzynarodowego.

II. OCHRONA OSÓB POZBAWIONYCH WOLNOŚCI NA KANWIE PRZEPISÓW PRAWA KRAJOWEGO

Pozbawienie wolności bez wątplenia godzi w jedną z podstawowych wartości, jaką jest wolność człowieka, która jest zagwarantowana na mocy art. 31 Konstytucji RP. Zgodnie z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP „ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób”. Powyższe stanowi wyraz zasady proporcjonalności, która określa, w jakich sytuacjach może dojść do ograniczenia korzystania z konstytucyjnych wolności i praw. Nierozdzielnie z treścią art. 31 Konstytucji RP związany jest art. 41 Konstytucji RP, a zgodnie z ustępem 1 wskazanego artykułu każdemu zapewnia się nietykalność osobistą i wolność osobistą. W orzecznictwie⁶ wskazuje się, iż wolność człowieka ma aspekt pozytywny oraz negatywny. Aspekt pozytywny przejawia

4 Protokół fakultatywny do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku dnia 18.12.2002 r. (Dz.U. z 2007 r. nr 30 poz. 192).

5 E. Dawidziuk, 2. *Mechanizmy pozasądowej ochrony praw osób pozbawionych wolności (w:) Traktowanie osób pozbawionych wolności we współczesnej Polsce na tle standardów międzynarodowych*, Warszawa 2013.

6 Wyrok TK z 11.10.2011 r. (K 16/10), OTK-A 2011/8, poz. 80.

się w prawie do decydowania o swoich zachowaniach i mowa tutaj o wolności osobistej, natomiast aspekt negatywny oznacza powstrzymanie się od ingerencji w sferę człowieka, a jej przejawem jest nietykalność osobista. W tym miejscu warto pamiętać, iż obowiązek poszanowania wolności osobistej i nietykalności osobistej ciąży również na organach władzy publicznej, co wiąże się z tym, iż nietykalność osobista nie powinna być naruszana nawet w sytuacjach, w których jednostka jest pozbawiona wolności⁷. W kontekście praw osób pozbawionych wolności należy również wskazać na prawo odwołania się do sądu w celu zbadania legalności, zasadności oraz prawidłowości zatrzymania (art. 41 ust. 2 Konstytucji RP oraz art. 246 § 1 Kodeksu postępowania karnego⁸), prawo do niezwłocznego i zrozumiałego poinformowania o przyczynach zatrzymania oraz przekazania do dyspozycji sądu w ciągu 48 godzin (art. 41 ust. 3 Konstytucji RP oraz art. 245 § 1–3 Kodeksu postępowania karnego) czy też prawo do obrony (art. 42 ust. 2 Konstytucji RP oraz art. 6 Kodeksu postępowania karnego). Niezwykle ważnym przejawem ochrony osób pozbawionych wolności jest art. 41 ust. 4 Konstytucji RP, który wskazuje, iż „Każdy pozbawiony wolności powinien być traktowany w sposób humanitarny”. Czym jest traktowanie humanitarne? W doktrynie wskazuje się, iż: „Traktowanie humanitarne to takie obchodzenie się z osobą pozbawioną wolności, które uwzględnia i respektuje pewne minimalne potrzeby każdego człowieka, odnosząc je do przeciętnych standardów danego społeczeństwa”⁹. Jednak najważniejszym przepisem, będącym zarazem głównym przedmiotem niniejszego artykułu, jest art. 40 Konstytucji, zgodnie z którym: „Nikt nie może być poddany torturom ani okrutnemu, niehumanicznemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu. Zakazuje się stosowania kar cielesnych”. Wskazuje się, iż tortury oraz każde poniżające lub niehumaniczne traktowanie zawsze stanowią zamach na godność jednostki (art. 30 Konstytucji RP), a należy pamiętać, iż zarówno wolność wyrażona w art. 40 Konstytucji RP, jak i godność człowieka są chronione w sposób bezwzględny i mają wymiar absolutny¹⁰. Absolutność wyraża się tym, iż wolność od tortur nie może zostać ani ograniczona, ani zniesiona w sytuacjach zagrożenia bezpieczeństwa narodowego¹¹. Dokonując analizy treści art. 40 Konstytucji RP, z pewnością należy dostrzec, iż tortury należy odróżnić od okrutnego, niehumanicznego czy upokarzającego traktowania¹². Aby można było mówić o torturach, wymagane jest zaistnienie chociaż jednego z następujących elementów,

7 M. Florczak-Wątor (w:) *Konstytucja...*, art. 41.

8 Ustawa z 6.06.1997 r. Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 46).

9 P. Sarnecki (w:) *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016, t. 2, art. 41.

10 I.J. Biśta, *Zakaz tortur, niehumanicznego lub poniżającego traktowania* (w:) *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, red. M. Jabłoński, Wrocław 2014, s. 62.

11 A. Rzepliński, *Wolność od tortur. Standard międzynarodowy i standard polski* (w:) *Zapobieganie torturom w instytucjach izolacyjnych Europy Centralnej i Wschodniej. Wybrane zagadnienia. Raport z działalności Programu Grupa Polska*, red. A. Rzepliński, K. Wilamowski, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2006.

12 D. Jagiełło, *Komentarz do Konstytucji RP art. 40*, Warszawa 2024, s. 30.

tj. intensywność cierpień, premedytacja zadawania cierpień, co ważne, cierpienie nie może być wynikiem przypadkowych okoliczności, oraz celowość zadawania cierpienia bądź wymuszenia określonego zachowania¹³. Nieludzkie traktowanie dotyczy sytuacji, w których dochodzi do „ingerencji w sferę fizycznej lub psychicznej integralności człowieka, jakiej nie da się uzasadnić w danych okolicznościach. W szczególności w grę mogą wchodzić działania zgodne z prawem, które jednak przekraczają właściwy dla nich i nieunikniony poziom dolegliwości”¹⁴. Poniżające traktowanie wiąże się z ingerencją w sferę fizycznej lub psychicznej integralności człowieka, która wywoła u niego stres, strach czy upokorzenie¹⁵, a kara niemająca charakteru nieludzkiego lub poniżającego to taka, której celem nie będzie zadanie bólu fizycznego bądź psychicznego (nieludzka) oraz nie będzie nosić znamion upokorzenia (poniżająca)¹⁶. Wobec powyższego rozróżnienia tortur od nieludzkiego i poniżającego traktowania i karania należy stwierdzić, iż w zakres tortur zawsze będzie wchodzić nieludzkie i poniżające traktowanie, natomiast nieludzkie i poniżające traktowanie nie zawsze będzie nosiło znamiona tortur¹⁷.

III. OCHRONA OSÓB POZBAWIONYCH WOLNOŚCI NA KANWIE INSTYTUCJI PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO I EUROPEJSKIEGO

Wskazane wyżej prawa osób pozbawionych wolności są również zawarte w aktach prawa międzynarodowego i europejskiego. Odnosząc się do aktów prawa międzynarodowego, należy wskazać m.in. Powszechną Deklarację Praw Człowieka¹⁸ oraz Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych¹⁹. Z kolei powołując się na akty prawa europejskiego, główną uwagę poświęcono przepisom Europejskiej Konwencji Praw Człowieka²⁰ oraz Karty praw podstawowych²¹. Pomimo tego, iż Powszechna Deklaracja Praw Człowieka nie ma charakteru umowy międzynarodowej, a co za tym idzie – nie ma charakteru wiążącego, to stanowi ona fundament

13 L. Garlicki (w.): *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, t. 1, *Komentarz do artykułów 1–18*, red. L. Garlicki, Warszawa 2010, art. 3.

14 P. Daniluk, *Zakaz tortur, okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania oraz niedobrowolnych eksperymentów naukowych w kontekście leczenia bez zgody*, „Przegląd Sejmowy” 2012/1, s. 176.

15 P. Daniluk, *Zakaz tortur...*, s. 176.

16 D. Jagiełło, *Komentarz...*, s. 38.

17 M. Królikowski, K. Szczucki (w.): *Konstytucja RP*, t. 1, *Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, art. 40.

18 Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 10.12.1948 r.

19 Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. nr 38 poz. 167).

20 Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4.11.1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. nr 61 poz. 284), dalej: Europejska Konwencja Praw Człowieka oraz EKPCz.

21 Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (Dz.U. UE. C. z 2007 r. nr 303, s. 1).

uniwersalnego systemu ochrony praw człowieka²². Powszechna Deklaracja Praw Człowieka w art. 1 stanowi o zasadzie poszanowania godności ludzkiej. Zakaz tortur i okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania lub karania znajduje się w art. 5 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, prawo do skutecznego odwołania się do sądów krajowych w art. 8 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, a zakaz arbitralnego zatrzymania czy aresztowania w art. 9 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Deklaracja stała się asumptem do uchwalenia Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych²³. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych reguluje w art. 7 zakaz tortur oraz okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania, w art. 9 prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego czy w art. 10 zasadę traktowania osób pozbawionych wolności w sposób humanitarny i z poszanowaniem godności ludzkiej. Karta praw podstawowych Unii Europejskiej jest dokumentem gwarantującym prawa i wolności oraz, co ważne, ma taką samą moc prawną jak traktaty (art. 6 ust. 1 Traktatu o Unii Europejskiej)²⁴. Karta praw podstawowych reguluje m.in. zasadę nienaruszalności godności ludzkiej (art. 1), prawo do życia (art. 2), zakaz tortur oraz niehumanitarnego i poniżającego traktowania (art. 4) czy też prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego (art. 6). Z kolei odnosząc się do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, należy zwrócić uwagę na prawo do życia (art. 2), zakaz tortur (art. 3), prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego (art. 5) czy też prawo do rzetelnego procesu sądowego (art. 6). Powyższa analiza przepisów prawa krajowego, jak i przepisów prawa międzynarodowego oraz europejskiego ma na celu wskazanie i zauważenie najważniejszych przepisów, które dotyczą osób pozbawionych wolności, bowiem to m.in. Krajowy Mechanizm Prewencji Tortur będzie kontrolował przestrzeganie tych praw w stosunku do osób pozbawionych wolności, a głównym jego zadaniem, jak sama nazwa wskazuje, jest prewencja tortur.

IV. UKSZTAŁTOWANIE SIĘ KRAJOWEGO MECHANIZMU PREWENCJI TORTUR NA ŚWIECIE

Aktem prawnym, który reguluje zakaz tortur w sposób szczegółowy, jest Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania²⁵. Konwencja została przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 10.12.1984 r. Co istotne,

22 W. Brzozowski, A. Krzywoń, M. Wiącek, *Prawa człowieka...*, s. 110.

23 Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. nr 38 poz. 169).

24 Traktat o Unii Europejskiej (Dz.U. z 2004 r. nr 90 poz. 864/30).

25 Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 10.12.1984 r. (Dz.U. z 1989 r. nr 63 poz. 378), dalej: Konwencja.

Konwencja zawiera definicję tortur. Zgodnie z treścią art. 1 Konwencji za tortury należy uznać „każde działanie, którym jakiejkolwiek osobie umyślnie zadaje się ostry ból lub cierpienie, fizyczne bądź psychiczne, w celu uzyskania od niej lub od osoby trzeciej informacji lub wyznania, w celu ukarania jej za czyn popełniony przez nią lub osobę trzecią albo o którego dokonanie jest ona podejrzana, a także w celu zastraszenia lub wywarcia nacisku na nią lub trzecią osobę albo w jakimkolwiek innym celu wynikającym z wszelkiej formy dyskryminacji, gdy taki ból lub cierpienie powodowane są przez funkcjonariusza państwowego lub inną osobę występującą w charakterze urzędowym lub z ich polecenia albo za wyraźną lub milczącą zgodą. Określenie to nie obejmuje bólu lub cierpienia wynikających jedynie ze zgodnych z prawem sankcji, nieodłącznie związanych z tymi sankcjami lub wywołanych przez nie przypadkowo”. Ponadto omawiana Konwencja wskazuje również na podjęcie przez państwa skutecznych środków m.in. ustawodawczych czy sądowych w celu zapobieżenia stosowaniu tortur, a przede wszystkim zobowiązuje państwa do kryminalizacji przestępstwa tortur w prawie karnym. Na mocy art. 17 ust. 1 Konwencji utworzono Komitet przeciwko torturom (*Committe Against Torture* – CAT). Zgodnie z treścią art. 19 ust. 1 Konwencji, państwa strony są zobowiązane do przedkładania raz na cztery lata raportów dotyczących podjętych środków, a także raportów, o które zwróci się Komitet. Głównym zadaniem Komitetu jest nadzór nad realizacją postanowień Konwencji przez państwa strony, a także analiza i weryfikacja raportów składanych przez państwa strony (art. 19 ust. 1 Konwencji) oraz badanie spraw w razie otrzymania wiarygodnej informacji o systematycznym stosowaniu tortur w danym państwie (art. 20 ust. 1 Konwencji).

Na mocy Europejskiej Konwencji o zapobieganiu torturom oraz niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu²⁶, utworzono Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Niehumanitarnemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (CPT). Zadaniem CPT jest przeprowadzanie wizytacji miejsc pozbawienia wolności w państwach stronach Europejskiej Konwencji w sposób periodyczny bądź *ad hoc*²⁷, a po przeprowadzeniu wizytacji CPT sporządza protokół wraz z informacją dotyczącą wyników wizytacji i zaleceniami dla państwa strony. Co ciekawe, Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Niehumanitarnemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu przeprowadzał już wielokrotnie wizytacje w Polsce. Wizytacje periodyczne odbyły się w 1996, 2000, 2004, 2009, 2013, 2017 oraz w 2022 r., natomiast wizytacja *ad hoc* była dotychczas jedna i miała miejsce w roku

26 Europejska Konwencja o zapobieganiu torturom oraz niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu, sporządzona w Strasburgu w dniu 26.11.1987 r. (Dz.U. z 1995 r. nr 46 poz. 238).

27 E. Dawidziuk, 2.3. Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Niehumanitarnemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu – międzynarodowa instytucja prewencyjna (w:) *Traktowanie osób pozbawionych wolności we współczesnej Polsce na tle standardów międzynarodowych*, Warszawa 2013.

2019²⁸. Wspomniana wyżej wizytacja *ad hoc* odbyła się w dniach 9–16.09.2019 r. i miała na celu kontrolę wdrożenia wieloletnich zaleceń Komitetu, których przedmiotem było traktowanie osób przebywających w policyjnych miejscach pozbawienia wolności²⁹. W raporcie z omawianej wizytacji można dostrzec, iż większość zastrzeżeń Komitetu dotyczyła używania nadmiernej siły w momencie zatrzymania lub bezpośrednio po zatrzymaniu co do osób, które w trakcie zatrzymania nie stawiały oporu³⁰.

Kolejną instytucją na arenie prawa międzynarodowego, której zadaniem jest zapobieganie torturom, jest utworzony na mocy art. 2 ust. 1 Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania³¹ Podkomitet do spraw Prewencji Tortur ONZ (dalej: Podkomitet). Protokół został przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 18.12.2002 r. Na mocy Protokołu Podkomitet ma prawo do przeprowadzania wizytacji w miejscach, gdzie przebywają osoby pozbawione wolności, a niezwykle ważna do realizacji postanowień Protokołu jest współpraca Podkomitetu z państwami stronami. Państwa strony na mocy art. 14 ust. 1 Protokołu zobowiązują się przyznać Podkomitetowi: nieograniczony dostęp do wszystkich informacji dotyczących liczby osób pozbawionych wolności w miejscach zatrzymań określonych w art. 4, jak również liczby miejsc i ich położenia, nieograniczony dostęp do wszystkich informacji dotyczących traktowania tych osób, jak również warunków ich zatrzymania, nieograniczony dostęp do wszystkich miejsc zatrzymań, ich instalacji i urządzeń, możliwość odbywania prywatnych rozmów bez świadków z osobami pozbawionymi wolności, bądź osobiście, bądź poprzez tłumacza, jeśli uznane to zostanie za niezbędne, jak również z każdą inną osobą, co do której Podkomitet do spraw prewencji uzna, że może ona dostarczyć stosownych informacji, swobodę wyboru miejsc, które zechce odwiedzić, oraz osób, z którymi zechce odbyć rozmowy.

Omawiany Protokół jest podstawą utworzenia krajowych mechanizmów prewencji w celu zapobiegania torturom, bowiem na mocy art. 17 ust. 1 Protokołu zobowiązano państwa strony do utworzenia, w okresie roku od wejścia w życie Protokołu, mechanizmów prewencji, które będą działały na poziomie krajowym. Polska ratyfikowała Protokół ustawą z dnia 8.07.2005 r. o ratyfikacji Protokołu Fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego

28 Strona internetowa Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Niehumanitarnemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu dotycząca wizytacji przeprowadzanych przez Komitet w Polsce, <https://www.coe.int/en/web/cpt/poland> (dostęp: 10.03.2025 r.).

29 Raport Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Niehumanitarnemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu z wizyty przeprowadzonej w dniach od 9 do 16 września 2019 r. w Polsce, <https://rm.coe.int/1680a024c5> (dostęp: 10.03.2025 r.).

30 *Ibidem*.

31 Protokół fakultatywny do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku dnia 18.12.2002 r. (Dz.U. z 2007 r. nr 30 poz. 192).

lub poniżającego traktowania albo karania³², a w dniu 22.06.2006 r. Protokół wszedł w życie w Polsce.

V. UKSZTAŁTOWANIE SIĘ KRAJOWEGO MECHANIZMU PREWENCJI TORTUR W POLSCE

Pomimo tego, że państwa strony miały rok od momentu wejścia w życie Protokołu na utworzenie krajowych mechanizmów prewencji, to w Polsce Krajowy Mechanizm Prewencji Tortur został utworzony w dniu 18.01.2008 r., bo właśnie wtedy te obowiązki powierzono Rzecznikowi Praw Obywatelskich³³. Co ciekawe, początkowo RPO wykonywał te obowiązki na podstawie Protokołu oraz ogólnych postanowień ustawy o Rzeczniku Praw Obywatelskich³⁴. W dalszej kolejności, na mocy § 6 ust. 1 pkt 7 statutu Biura Rzecznika Praw Obywatelskich stanowiącego załącznik do zarządzenia Rzecznika Praw Obywatelskich Nr 26/2011 z dnia 31.08.2011 r. w sprawie nadania statutu Biuru Rzecznika Praw Obywatelskich, utworzono odrębną jednostkę, jaką jest Zespół Krajowego Mechanizmu Prewencji³⁵. Kolejnym krokiem było uregulowanie działalności KMPT w ustawie o RPO, co znajduje swój wyraz w art. 1 ust. 4³⁶ ustawy o Rzeczniku Praw Obywatelskich, zgodnie z którym „Rzecznik wykonuje funkcje organu wizytującego do spraw zapobiegania torturom i innemu okrutnemu, niehumanicznemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu (krajowy mechanizm prewencji) w rozumieniu Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanicznego lub poniżającego traktowania albo karania, przyjętego przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku dnia 18 grudnia 2002 r. (Dz.U. z 2007 r. poz. 192)”. Jednakże w Polsce do tej pory nie wykonano zobowiązania płynącego z art. 4 Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego, okrutnego, niehumanicznego lub poniżającego traktowania albo karania, bowiem polski Kodeks karny nie przewiduje kryminalizacji tortur. Powyższe było przedmiotem wielu dyskusji, wystąpień i apeli pochodzących ze środowisk prawniczych, m.in. Rzecznika Praw Obywatelskich (dalej: RPO), który od lat w swoich wystąpieniach apeluje o wprowadzenie przepisu penalizującego stosowanie tortur,

32 Ustawa z dnia 8.07.2005 r. o ratyfikacji Protokołu Fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanicznego lub poniżającego traktowania albo karania, przyjętego przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku w dniu 18.12.2002 r. (Dz.U. nr 150 poz. 1253).

33 Pismo Podsekretarza Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości z dnia 18.01.2008 r. skierowane do Rzecznika Praw Obywatelskich, DWM I 482/48/02, w sprawie powierzenia Rzecznikowi Praw Obywatelskich pełnienia funkcji krajowego mechanizmu prewencji w rozumieniu art. 3 Protokołu, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/1202829239.pdf> (dostęp: 10.03.2025 r.).

34 Ustawa z dnia 15.07.1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1264 z późn. zm.), dalej: ustawa o RPO.

35 S. Trociuk, *Rzecznik Praw Obywatelskich jako Krajowy Mechanizm Prewencji (w:) Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2012, t. 1.

36 Artykuł 1 ust. 4 ustawy o RPO wszedł w życie w dniu 18.11.2011 r. na mocy ustawy z dnia 18.08.2011 r. o zmianie ustawy o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz.U. nr 222 poz. 1320).

np. wystąpienie RPO z dnia 27.10.2015 r.³⁷ skierowane do Ministra Sprawiedliwości, wystąpienie RPO z dnia 24.10.2018 r.³⁸ skierowane do Ministra Sprawiedliwości bądź wystąpienie RPO z dnia 20.06.2024 r.³⁹ skierowane do Ministra Sprawiedliwości.

Odnosząc się do struktury organizacyjnej KMPT, należy wskazać, iż w skład KMPT wchodzi osoby posiadające wykształcenie prawnicze, socjologiczne, politologiczne, resocjalizacyjne, psychologiczne oraz kryminologiczne⁴⁰, aktualnie zespół liczy 18 osób⁴¹, a nadzór merytoryczny nad KMPT sprawuje zastępca RPO dr hab. Wojciech Brzozowski, prof. UW⁴². Wsparciem dla działalności KMPT są również pracownicy Biur Pełnomocników Terenowych RPO we Wrocławiu, Gdańsku i Katowicach⁴³, którzy biorą czynny udział w przeprowadzanych wizytacjach w miejscach pozbawienia wolności. Zarządzeniem RPO z 18.10.2016 r., nr 46/2016⁴⁴ powołano Komisję Ekspertów Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur. Zadania Komisji polegają m.in. na „wypracowywaniu uwag i rekomendacji RPO dotyczących obowiązujących lub projektowanych zmian aktów prawnych, propozycji zmian systemowych”⁴⁵, a także przygotowywaniu wystąpień do RPO. Ponadto eksperci wchodzący w skład Komisji uczestniczą również w spotkaniach z przedstawicielami m.in. służby więziennej, policji, straży granicznej, żandarmerii wojskowej, domów pomocy społecznej, szpitali psychiatrycznych, młodzieżowych ośrodków wychowawczych, zakładów poprawczych czy izb wytrzeźwień⁴⁶.

37 Wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 27.10.2015 r. skierowane do Ministra Sprawiedliwości, II.071.4.2015.ED, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Do_MS_ws_tortur.pdf (dostęp: 10.03.2025 r.).

38 Wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 24.10.2018 r. skierowane do Ministra Sprawiedliwości, KMP.570.3.2018.JJ, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Wyst%C4%85pienie%20Generalne%20do%20Ministra%20Sprawiedliwo%C5%9Bci%20z%2024.10.2018%20r.%20o%20podj%C4%99cie%20dzia%C5%82a%C5%84%20legislacyjnych%20w%20celu%20penalizacji%20przest%C4%99pstwa%20tortur..pdf> (dostęp: 10.03.2025 r.).

39 Wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 20.06.2024 r. skierowane do Ministra Sprawiedliwości, KMP.570.3.2018.JJ, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2024-06/Do_MS_tortury_odrebne_przestepstwo_20_06_2024.pdf (dostęp: 10.03.2025 r.).

40 Raport RPO z działalności w Polsce Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur, Nieludzkiego, Poniżającego Traktowania lub Karania w 2022 roku, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2023-11/Raport_roczny_KMPT_2022_dostepny.pdf (dostęp: 10.03.2025 r.), s. 9.

41 Biuletyn Informacji Publicznej RPO przedstawiający skład zespołu KMPT, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/kmp/sklad-zespołu> (dostęp: 10.03.2025 r.).

42 Raport RPO..., s. 9.

43 Raport RPO z działalności w Polsce Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur, Nieludzkiego, Poniżającego Traktowania lub Karania w 2021 roku, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2022-07/Raport%20roczny%20KMPT-dostepny%20pdf.pdf> (dostęp: 10.03.2025 r.), s. 7.

44 Zarządzenie RPO z 18.10.2016 r., nr 46/2016.

45 Biuletyn Informacji Publicznej RPO przedstawiający działalność Komisji Ekspertów Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/komisja-ekspertow-krajowego-mechanizmu-prewencji-tortur> (dostęp: 10.03.2025 r.).

46 *Ibidem*.

VI. ZADANIA KRAJOWEGO MECHANIZMU PREWENCJI TORTUR

Bez wątpienia głównym celem działalności KMPT jest „podejmowanie działań zmierzających do eliminowania ryzyka zaistnienia tortur lub niehumanitarnego albo poniżającego traktowania”⁴⁷, a przejawem tego, jak wynika z treści art. 4 ust. 1 Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, są wizytacje w jakimkolwiek miejscu pozostającym pod jurysdykcją państwa i kontrolą, gdzie przebywają lub mogą przebywać osoby pozbawione wolności na podstawie polecenia organu władzy publicznej bądź za jego namową, zgodą lub przyzwoleniem. W tym miejscu jeszcze raz należy podkreślić, że w rozumieniu Protokołu pozbawienie wolności oznacza jakąkolwiek formę zatrzymania lub uwięzienia bądź umieszczenia osoby w publicznym lub prywatnym miejscu odosobnienia, którego osobie tej nie wolno z własnej woli opuszczać, na mocy polecenia jakiejkolwiek władzy sądowej, administracyjnej lub innej (art. 4 ust. 2 Protokołu). Powyższe rozumienie jest o tyle istotne, że dotyczy zarówno izolacji przez podmioty publiczne, jak i prywatne⁴⁸, a więc nie ogranicza się tylko do aresztów śledczych czy zakładów karnych, ale też dotyczy miejsc takich jak schroniska dla nieletnich, pomieszczenia dla osób zatrzymanych, komisariaty Policji, izby wytrzeźwień, szpitale psychiatryczne, zakłady opiekuńczo-lecznicze⁴⁹, a także domy pomocy społecznej⁵⁰. Co istotne, „wizytacje nie są związane ze skargami indywidualnymi na działalność danej jednostki, lecz mają na celu kompleksową ocenę funkcjonowania tej jednostki pod kątem ochrony osób zatrzymanych przed niehumanitarnym i poniżającym traktowaniem”⁵¹.

Ponadto do zadań KMPT należą również, wynikające z art. 19 pkt b i c Protokołu, przedstawianie rekomendacji właściwym władzom, w celu poprawy traktowania oraz warunków osób pozbawionych wolności i zapobiegania torturom oraz innemu okrutnemu, niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu, przedstawianie propozycji i uwag odnośnie do obowiązujących oraz projektowanych przepisów prawnych, ale także sporządzanie rocznego raportu z działalności, który jest następnie publikowany, oraz podejmowanie działań edukacyjnych, związanych z podnoszeniem

47 Biuletyn Informacji Publicznej RPO przedstawiający artykuł „Co to jest Krajowy Mechanizm Prewencji?” <https://bip.brpo.gov.pl/content/co-jest-krajowy-mechanizm-prewencji> (dostęp: 10.03.2025 r.).

48 T. Sroka, *1.2. Pojęcie pozbawienia wolności (w.) Prewencyjne pozbawienie wolności*, Kraków 2021.

49 Biuletyn Informacji Publicznej RPO przedstawiający artykuł, op.cit. (dostęp: 10.03.2025 r.).

50 T. Gardocka, *Problematyka umieszczania osób chorych psychicznie i upośledzonych umysłowo w domach pomocy społecznej (w kontekście gwarancji procesowych)*, „Prawo w Działaniu” 2011/9, s. 5–40.

51 N. Kłaczyńska, *Wizytacje Krajowego Mechanizmu Prewencji w systemie ochrony praw osób pozbawionych wolności (w:) Wybrane problemy ochrony praw człowieka w Polsce*, red. L. Leszczenko, J. Szablicka-Żak, Wrocław 2016.

świadomości społecznej w zakresie zapobiegania torturom⁵². Biorąc pod uwagę, iż działalność KMPT jest niezwykle istotna nie tylko dla osób pozbawionych wolności, ale także dla funkcjonariuszy oraz pracowników jednostek, którzy mają na co dzień styczność z osobami pozbawionymi wolności, to ciekawym przykładem są badania przeprowadzone przez Zbigniewa Lasocika oraz Annę Męzik opublikowane w artykule pt. *Krajowy Mechanizm Prewencji Tortur w oczach funkcjonariuszy Służby Więziennej*⁵³. Badania zostały przeprowadzone wśród funkcjonariuszy oraz pracowników Służby Więziennej oraz dotyczyły wiedzy oraz opinii grupy badawczej na temat KMPT. Co ciekawe, wynik badań może zaskakiwać, bowiem „Spośród 132 funkcjonariuszy Służby Więziennej w zdecydowanej większości byli ci, którzy nie zetknęli się z nazwą Krajowy Mechanizm Prewencji”⁵⁴. Jednakże należy odnotować, że na moment przeprowadzania badań pełna nazwa Mechanizmu brzmiała „Krajowy Mechanizm Prewencji”, a w funkcjonowaniu KMPT zaszło wiele zmian, m.in. do pełnej nazwy Mechanizmu dodano „tortury”, bezpośredni nadzór nad KMPT objęła na tamten moment ówczesna zastępczyni RPO dr Hanna Machińska, a pracownicy Mechanizmu dostali wsparcie w postaci Rady Ekspertów KMPT, co pozwala sądzić, iż przeprowadzenie badań na dzień dzisiejszy przynosiłoby inne rezultaty⁵⁵.

Ważnym aspektem działalności KMPT jest również to, iż zgodnie z treścią art. 18 ust. 1 Protokołu państwa strony gwarantują funkcjonalną niezależność krajowych mechanizmów prewencji, jak również niezależność ich personelu. Przykładem regulacji gwarantującej niezależność działania KMPT w polskim systemie krajowym jest art. 13 ust. 1a pkt 1 i 2 ustawy o RPO, zgodnie z którym Rzecznik ma prawo do rejestrowania dźwięku lub obrazu w miejscach, w których przebywają osoby pozbawione wolności, za zgodą osób, które będą rejestrowane, a przede wszystkim Rzecznik ma prawo do odbywania spotkań z osobami pozbawionymi wolności, bez obecności innych osób, a także z innymi osobami, co do których uzna, że mogą dostarczyć istotnych informacji. Powyższa regulacja jest o tyle istotna, że przeprowadzenie rozmowy z osobą pozbawioną wolności bez obecności pracowników czy funkcjonariuszy kontrolowanych podmiotów zapewnia komfort psychiczny osobie pozbawionej wolności, że bezpośredni przełożony nad taką osobą nie dowie się o przebiegu rozmowy z Zespołem KMPT.

Ponadto działalność KMPT ma również charakter edukacyjny oraz doradczy. Przykładem działalności edukacyjnej jest kampania społeczna pt. „Państwo bez tortur”, której celem jest podnoszenie świadomości na temat przeciwdziałania torturom

52 Biuletyn Informacji Publicznej RPO przedstawiający działania zespołu „Krajowy Mechanizm Prewencji”, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/zespole-krajowy-mechanizm-prewencji-tortur>.

53 Z. Lasocik, A. Męzik, *Krajowy Mechanizm Prewencji Tortur w oczach funkcjonariuszy Służby Więziennej*, Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego. Tom LIV, AUWr 2019/3969.

54 Z. Lasocik, A. Męzik, *Krajowy...*, s. 124.

55 Z. Lasocik, A. Męzik, *Krajowy...*, s. 124.

oraz innym formom złego traktowania wśród funkcjonariuszy oraz pracowników instytucji, w których przebywają osoby pozbawione wolności. A kolejnym przykładem działalności edukacyjnej KMPT są konferencje i debaty oraz oświadczenia KMPT jako forma budowania postawy nietolerancji dla tortur, okrutnego i poniżającego traktowania, a dotyczą one ważnych wydarzeń mających znaczenie dla prewencji tortur, takich jak wydanie wyroku przez sąd krajowy bądź ETPC czy też zmiany prawne⁵⁶. Natomiast działania doradcze polegają na wystąpieniach generalnych, opiniowaniu aktów prawnych, publikowaniu raportów tematycznych oraz publikacji dotyczących działalności KMPT.

VII. WIZYTACJE KMPT

Biorąc pod uwagę fakt, iż wizytacje KMPT są bardzo ważnym elementem działalności KMPT, warto wskazać na to, jak wygląda wizytacja KMPT w wizytowanych jednostkach, oraz na rezultat takich wizytacji. Wyniki przeprowadzanych wizytacji są publikowane w corocznych Raportach Rzecznika Praw Obywatelskich z działalności w Polsce Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur, które są publikowane na stronie Rzecznika Praw Obywatelskich⁵⁷, i to one posłużą autorowi artykułu w celu przedstawienia przebiegu, przykładów oraz wyników wizytacji w jednostkach wizytowanych przez KMPT. Należy raz jeszcze wskazać, iż wizytacje przeprowadzane przez KMPT mają charakter prewencyjny i są niezapowiedziane. Jak już zostało wskazane w poprzedniej części artykułu, wizytatorzy KMPT mogą rejestrować dźwięk lub obraz, za zgodą osoby rejestrowanej oraz mogą odbywać spotkania z osobami pozbawionymi wolności bez obecności innych osób. Spostrzeżenia KMPT czynione podczas wizytacji opierają się m.in. na własnych obserwacjach, przeprowadzonych rozmowach, analizie dokumentacji i zapisów monitoringu⁵⁸, a same wizytacje trwają zazwyczaj od kilku godzin do 5 dni, w zależności od wielkości wizytowanej jednostki. Jak można przeczytać w Raporcie, wizytacja obejmuje rozmowę z kierownikiem wizytowanej jednostki, ogląd pomieszczeń, z których korzystają osoby pozbawione wolności, indywidualne oraz grupowe rozmowy z osobami pozbawionymi wolności, rozmowę z personelem, analizę dokumentacji oraz zapisów z monitoringu, przygotowanie wstępnych rekomendacji powizytacyjnych, a na koniec wysłuchanie kierownictwa jednostki wobec rekomendacji KMPT. W sytuacji gdy kierownictwo jednostki nie zgadza się

56 Raport Rzecznika Praw Obywatelskich z działalności w Polsce Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur w 2019 r., s. 19, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Raport_RPO_z_dzialalnosci_KMPT_2019.pdf (dostęp: 10.03.2025 r.).

57 Biuletyn Informacji Publicznej RPO przedstawiający raporty Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/kategoria-prawna-i-organizacyjna/krajowy-mechanizm-prewencji-raporty-rpo> (dostęp: 10.03.2025 r.).

58 Raport Rzecznika Praw Obywatelskich z działalności w Polsce Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur, Nieludzkiego, Poniżającego Traktowania lub Karania w 2022 r., s. 13, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2023-11/Raport_roczny_KMPT_2022_dostepny.pdf (dostęp: 10.03.2025 r.).

z przedstawionymi rekomendacjami, KMPT zwraca się do organu nadrzędnego w celu uzyskania stanowiska tego organu. Prowadzenie dialogu z tymi jednostkami ma na celu jak najszerze zagwarantowanie ochrony praw osób pozbawionych wolności poprzez stworzenie odpowiednich procedur. W kontekście ochrony zarówno osób pozbawionych wolności przekazujących informacje KMPT, jak i pracowników placówki należy zwrócić szczególną uwagę na art. 21 ust. 1 Protokołu, bowiem zgodnie z jego treścią stanowi on gwarancję, iż „Żadna władza lub funkcjonariusz nie nakaże, nie zastosuje, nie pozwoli ani nie dopuści do stosowania jakiejkolwiek sankcji przeciwko jakiejkolwiek osobie lub organizacji, za przekazanie krajowemu mechanizmowi prewencji jakiejkolwiek informacji, prawdziwej bądź fałszywej, i żadna taka osoba lub organizacja nie poniesie żadnego uszczerbku w jakikolwiek inny sposób”. Powyższy przepis pozwala na pozyskanie rzetelnych informacji dotyczących funkcjonowania poszczególnych jednostek, bowiem osoby udostępniające jakiekolwiek informacje mają pewność, iż wobec nich nie zostaną wyciągnięte żadne negatywne konsekwencje z tego powodu. Dzięki temu takie osoby nie będą obawiały się przekazywać informacji o faktycznej działalności danej jednostki.

Odnosząc się do praktycznego aspektu wizytacji KMPT, warto wskazać dane dotyczące przeprowadzonych wizytacji w najnowszym Raporcie RPO⁵⁹ dostępnym na stronie RPO, tj. za rok 2023. W 2023 r. KMPT przeprowadził łącznie 76 wizytacji prewencyjnych (w tym 12 zakładów karnych, 1 areszt śledczy, 4 oddziały zewnętrzne, 12 pomieszczeń dla osób zatrzymanych jednostek organizacyjnych Policji, 3 policyjne izby dziecka, 4 młodzieżowe ośrodki wychowawcze, 3 okręgowe ośrodki wychowawcze, 1 zakład poprawczy, 8 placówek całodobowej opieki, 6 domów opieki społecznej, 2 zakłady opiekuńczo-lecznicze, 4 strzeżone ośrodki dla cudzoziemców i areszt dla cudzoziemców, 9 placówek Straży Granicznej, 2 izby wytrzeźwień, 4 szpitale psychiatryczne oraz 1 miejsce detencji postpenalnej). W ogólnodostępnych Raportach KMPT publikuje informacje dotyczące poszczególnych miejsc pozbawienia wolności, wskazując w sposób zbiorczy co do rodzaju miejsc pozbawienia wolności na problemy systemowe oraz obszary wymagające poprawy. Co ważne, po każdej wizytacji publikowany jest również raport z przebiegu poszczególnych wizytacji, gdzie można w bardziej szczegółowy sposób zapoznać się z obszarami wymagającymi poprawy w poszczególnych jednostkach. W tym miejscu warto także wskazać przykładowe nieprawidłowości odnotowane w raporcie działalności KMPT za 2023 r., takie jak m.in. stosowanie przemocy fizycznej i psychicznej przez funkcjonariuszy, a w tym nieludzkiego i poniżającego traktowania, najczęściej w miejscach nieobjętych monitoringiem, a w szczególności polegające na wykręcaniu rąk, biciu osadzonych pałką w pięty, biciu

59 Raport Rzecznika Praw Obywatelskich z działalności Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur, Nieludzkiego, Poniżającego Traktowania lub Karania w 2023 r., <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2025-02/Raport%20KMPT%202023%20-%20wersja%20dost%C4%99pna.pdf> (dostęp: 10.03.2025 r.).

po całym ciele, kopaniu czy podduszeniu przez funkcjonariuszy w Zakładach Karnych, bądź bardziej drastyczne zachowania polegające na uderzaniu pałką służbową oraz młotkiem do opukiwania krat po ciele czy groźby zgwałcenia kierowane przez funkcjonariuszy wobec osadzonych, a to tylko nieliczne przykłady zachowań zgłaszanych przez osadzonych podczas wizytacji KMPT. Oczywiście zachowań mających charakter tortur bądź niehumanitarnego i poniżającego traktowania jest więcej i często nie mają one przejawu tylko i wyłącznie w przemocę psychiczną i fizyczną, bowiem wpływ na to, czy w danej jednostce dochodzi do zachowań o charakterze tortur bądź niehumanitarnego i poniżającego traktowania, będą miały m.in. dostęp do opieki medycznej, sposób przeprowadzania kontroli osobistej, odpowiedni dostęp do pomocy prawnej, dostęp do informacji, zasady stosowania środków przymusu bezpośredniego, warunki materialne i bytowe panujące w każdej kontrolowanej jednostce. Bardzo ciekawym przykładem jednego z raportów z wizytacji KMPT przeprowadzonych w 2022 r. jest Raport KMPT z wizytacji Zakładu Karnego w Barczewie⁶⁰, która odbyła się w dniach 17–20.10.2022 r. Z raportu wynika, iż w Zakładzie Karnym w Barczewie dochodziło do stosowania tortur, w tym niehumanitarnego i poniżającego traktowania, a dokładniej: „Osadzeni są wyciągani z celi, doprowadzani do pomieszczeń niemonitorowanych, gdzie następnie są bici, obrażani, zastraszani, podduszani, a nawet podtapiani (tzw. waterboarding). W niektórych przypadkach funkcjonariusze zakładają więźniom na głowę czarny worek lub mokry ręcznik”⁶¹. Ponadto w Zakładzie Karnym miało dojść do sytuacji pobicia jednego z osadzonych, wskutek czego doszło do zatrzymania akcji serca, a funkcje życiowe przywrócili funkcjonariusze, nie wzywając karetki pogotowia ratunkowego. Przedstawione powyżej wyniki raportu to tylko niektóre z nieprawidłowości odnotowanych podczas wizytacji KMPT. Powyższe przykłady, choć brutalne, to jednak ukazują, z jakimi problemami na co dzień zmagają się osoby przebywające w miejscach pozbawienia wolności. W wielu przypadkach osoby pozbawione wolności nie mają w sobie tyle odwagi, aby samemu zgłosić o nieprawidłowościach w jednostce, w której przebywają. Z tego względu tak ważna jest działalność KMPT, bowiem to często dzięki wizytacjom KMPT dochodzi do ujawnienia wielu uchybień i nieprawidłowości, do których dochodzi w miejscach pozbawienia wolności.

VIII. ISTOTA FUNKCJONOWANIA KMPT W KONTEKŚCIE WYROKÓW EUROPEJSKIEGO TRYBUNAŁU PRAW CZŁOWIEKA

Zgodnie z art. 3 EKPCz nikt nie może być poddany torturom ani niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu. Przykładem realizacji powyższego

60 Raport Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur z wizytacji Zakładu Karnego w Barczewie z dnia 17.01.2023 r., KMP:571.13.2022. JJ, <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2023-01/Raport%20-%20ZK%20Barczewo%202022.pdf> (dostęp: 10.03.2025 r.).

61 *Ibidem*.

przepisu z pewnością jest działalność KMPT, która ma służyć zapobieganiu torturom oraz nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu lub karaniu. Z tego też względu warto w tym miejscu wskazać wyroki Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, które zapadły w sprawach przeciwko Polsce. Pierwszym z nich jest sprawa *Bednarz przeciwko Polsce*⁶². W przedmiotowej sprawie skarżący został zatrzymany w nocy 23.06.2013 r. przez funkcjonariuszy Policji ze względu na spożywanie alkoholu w miejscu publicznym. W trakcie zatrzymania oraz na komisariacie Policji miał zostać pobity przez policjantów (w celu umieszczenia skarżącego i jego znajomych w radiowozie funkcjonariusze mieli użyć pałek policyjnych, a na komisariacie Policji skarżącego powalono na ziemię, miał również zostać kopnięty przez funkcjonariusza, bity pałką policyjną oraz uderzony drzwiami). Wobec zaistniałych wydarzeń zostało wszczęte śledztwo wobec dwóch funkcjonariuszy Policji w sprawie nadużycia uprawnień. Ostatecznie postępowanie wobec funkcjonariuszy zostało umorzone, wobec stwierdzenia, iż nie doszło do pobicia przez funkcjonariuszy. Natomiast innego zdania był ETPC, stwierdzając naruszenie art. 3 EKPCz, bowiem Trybunał wskazał, że nie jest przekonany, iż śledztwo zostało przeprowadzone w sposób dostatecznie dokładny i skuteczny. Trybunał uznał za „szczególnie niezadowalający fakt, że prokurator bezwarunkowo dał wiarę zeznaniom funkcjonariuszy Policji, nie odnosząc się do faktu, że mieli oni interes w rozstrzygnięciu sprawy i zmniejszeniu swojej odpowiedzialności”⁶³. ETPC zwrócił uwagę na to, iż zeznania policjantów były spójne i logiczne, jednakże miały one jednakowe brzmienie, a funkcjonariusze w zeznaniach przedstawiali szczegółowe dane dotyczące świadków, np. ich adresy czy numery PESEL. Co również istotne, wszyscy znajomi skarżącego, biorący udział w zdarzeniu, potwierdzili, że został on pobity, jednakże zeznania te zostały uznane za niespójne. Ze wskazanych wyżej względów Trybunał stwierdził naruszenie art. 3 EKPCz wobec uznania, iż śledztwo zostało przeprowadzone w sposób powierzchowny i było pozbawione obiektywizmu.

Drugą ciekawą sprawą w kontekście art. 3 EKPCz jest sprawa *Kuchta i Mętel przeciwko Polsce*⁶⁴. W przedmiotowej sprawie doszło do zatrzymania skarżących w dniu 7.02.2015 r. Do zatrzymania doszło w mieszkaniu jednego ze skarżących. Początkowo funkcjonariusze ujęli jednego ze skarżących, w trakcie jego zatrzymania miało dojść do użycia gazu łzawiącego, a funkcjonariusze mieli go bić i kopać. Natomiast po pewnym czasie w mieszkaniu pojawił się drugi ze skarżących, który miał zostać uderzony w twarz przez jednego z policjantów i rzucony na ziemię. Ponadto miał zostać zakuty w kajdanki, a funkcjonariusze mieli go kopać, bić pałkami służbowymi i wykręcać mu nogę. Po kilku godzinach od zatrzymania skarżący zostali przetransportowani na oddział ratunkowy szpitala, gdzie odnotowano liczne poważne obrażenia, w tym

62 Wyrok ETPC z 13.06.2019 r. w sprawie *Bednarz przeciwko Polsce*, skarga nr 76505/14, www.echr.coe.int.

63 Ibidem, § 50.

64 Wyrok ETPC z 2.09.2021 r. w sprawie *Kuchta i Mętel przeciwko Polsce*, skarga nr 76813/16, www.echr.coe.int.

u jednego ze skarżących lekarz stwierdził złamanie nogi. W wyniku zaistniałych wydarzeń zostało wszczęte śledztwo wobec dwóch funkcjonariuszy Policji w sprawie nadużycia uprawnień. Ostatecznie postępowanie wobec funkcjonariuszy zostało umorzone, wobec stwierdzenia, iż brak jest dostatecznych dowodów, aby stwierdzić, iż doszło do nadużycia władzy przez funkcjonariuszy Policji. Innego zdania był ETPC, który stwierdził, iż doszło do naruszenia art. 3 EKPCz w aspekcie proceduralnym i materialnym. Mianowicie Trybunał uznał, iż władze nie podjęły wystarczających kroków w celu ustalenia istotnych okoliczności faktycznych sprawy, a przede wszystkim tego, jak i kiedy funkcjonariusze użyli siły wobec skarżących oraz czy jej użycie było proporcjonalne. Co również ważne, jak wskazuje Trybunał, władze skupiły się na zatrzymaniu i dynamicznym charakterze zdarzenia w mieszkaniu, ale pominęły zarzuty skarżących dotyczące pobicia w komisariacie Policji. Ponadto Trybunał nie zgodził się z twierdzeniami rządu, iż w sprawie obrażenia zostały zadane skarżącym w wyniku zgodnego z prawem i proporcjonalnego użycia siły przez funkcjonariuszy Policji, bowiem ciężko zgodzić się z tym, iż złamanie nogi może być wynikiem koniecznego i proporcjonalnego użycia siły. Trybunał zauważa również, iż władze zaakceptowały zeznania funkcjonariuszy Policji, nie biorąc pod uwagę tego, że byli oni zainteresowani wynikiem postępowania. Trybunał uznał, iż w przedmiotowej sprawie śledztwo nie zostało przeprowadzone z należytą starannością, i wskutek tego uznał, iż doszło do naruszenia art. 3 EKPCz.

Powyższe sprawy ukazują, iż problem dotyczący osób pozbawionych wolności istnieje, a często może on przejawiać się nadużywaniem władzy przez funkcjonariuszy Policji. Sprawy, które toczyły się przez ETPC prezentują także praktyczne aspekty, z którymi zmagają się osoby pozbawione wolności, a w szczególności ich słabszą pozycję wobec funkcjonariuszy Policji. W kontekście powyższego z całą pewnością można dostrzec, jak wielkie znaczenie ma działalność KMPT. Bowiem to często dzięki wizytacjom KMPT i wdrażanym zmianom w miejscach pozbawienia wolności może nie dojść do podobnych sytuacji w przyszłości.

apl. adw. Agata Żebrowska

Aplikantka adwokacka, Okręgowa Rada Adwokacka w Warszawie, uczestniczka Programu Seminariów Doktorskich Uniwersytetu SWPS w Warszawie.

Trainee advocate, District Bar Association in Warsaw, participant of the Doctoral Seminar Program at the SWPS University in Warsaw, Poland

ORCID: 0000-0001-8684-8325

ABSTRACT

Keywords: *national preventive mechanisms for the prevention of torture, ombudsman, prohibition of torture*

The National Mechanism for the Prevention of Torture as an institution protecting the rights of persons deprived of their liberty

This article aims to draw attention to the activities of the institution of the National Mechanism for the Prevention of Torture (Polish acronym: KMPT), whose main goal is to eliminate the risk of torture or inhuman and degrading treatment of persons deprived of their liberty. The above goal is largely accomplished through the KMPT's visits to places of detention, which visits are preventive and unannounced. In this way, the KMPT's activities play an important role in the context of protecting the rights of persons deprived of their liberty, including in particular the prohibition of torture and inhuman or degrading treatment or punishment.

Bibliografia

1. **Biśta Izabela Joanna**, *Zakaz tortur, nieludzkiego lub poniżającego traktowania* (w:) *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, red. M. Jabłoński, Wrocław 2014
2. **Brzozowski Wojciech, Krzywoń Adam, Wiącek Marcin**, *Prawa człowieka*, Warszawa 2021
3. **Daniluk Paweł**, *Zakaz tortur, okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania oraz niedobrowolnych eksperymentów naukowych w kontekście leczenia bez zgody*, „Przegląd Sejmowy” 2012/1
4. **Dawidziuk Ewa**, *Traktowanie osób pozbawionych wolności we współczesnej Polsce na tle standardów międzynarodowych*, Warszawa 2013
5. **Florczak-Wątor Monika** (w:) *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2023
6. **Gardocka Teresa**, *Problematyka umieszczania osób chorych psychicznie i upośledzonych umysłowo w domach pomocy społecznej (w kontekście gwarancji procesowych)*, „Prawo w Działaniu” 2011/9
7. **Garlicki Lech** (w:) *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, t. 1, *Komentarz do artykułów 1–18*, red. L. Garlicki, Warszawa 2010
8. **Jagiello Dariusz**, *Komentarz do Konstytucji RP art. 40*, Warszawa 2024

9. **Kłaczyńska Natalia**, *Wizytacje Krajowego Mechanizmu Prewencji w systemie ochrony praw osób pozbawionych wolności* (w:) *Wybrane problemy ochrony praw człowieka w Polsce*, red. L. Leszczenko, J. Szablicka-Żak, Wrocław 2016
10. **Królikowski Michał, Szczucki Krzysztof** (w:) *Konstytucja RP*, t. 1, *Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016
11. **Lasocik Zbigniew, Męzik Anna**, *Krajowy Mechanizm Prewencji Tortur w oczach funkcjonariuszy Służby Więziennej. Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego. Tom LIV*, AUWr 2019/3969
12. **Rzepliński Andrzej**, *Wolność od tortur. Standard międzynarodowy i standard polski* (w:) *Zapobieganie torturom w instytucjach izolacyjnych Europy Centralnej i Wschodniej. Wybrane zagadnienia. Raport z działalności Programu Grupa Polska*, red. A. Rzepliński, K. Wilamowski, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2006
13. **Sarnecki Paweł** (w:) *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016, t. 2
14. **Sroka Tomasz**, *Prewencyjne pozbawienie wolności*, Kraków 2021
15. **Trociuk Stanisław**, *Rzecznik Praw Obywatelskich jako Krajowy Mechanizm Prewencji* (w:) *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2012, t. 1